

Kaks komaseika

Maire Raadik

eesti keele instituudi vanemkeelekorraldaja

Oo(,) kallis!

Põhimõte, et üte käib komade vahel, on eesti ortograafias üsna ammune. Oma olemuselt on üttekoma üks kiilukoma liike ja kiile on tavaks muust lausest eraldada, olgu komade, mõttekriipsude või sulgudega. Enamasti märgivad kiilu kirjavahemärgid ka pausi, kuid mitte alati. Näiteks lauses „Söö, ratsu, / sõida, ratsu, / joo, ratsu, / jookse, ratsu!“ on seitse koma, aga ainult kolm pausi. Neli koma selles lauses ei viita pausile, vaid hoopis üttele.

Nagu enamik reegleid, nii pole ka üttekoma reegel siiski absoluutne. Mati Ereli „Lause õigekeelsuse“ raamatus on koma mittedõudva erandina nimetatud mõningaid kinnisväljendeid, nt „Tule taevas appi!“, „Tere talv, nüüd tahetakse veel palka ka vähendada!“. Rakendamise mõttes keerulisem on Johannes Aaviku „Kirjavahemärkide õpetuses“ (1923) antud soovitus jätta koma ära käskiva kõneviisi ja sellele järgneva nimisõna vahelt, kui nimisõna pole käsitletav mitte niivõrd otsese pöördumise, kuivõrd tegevuse subjektina, nt „Helise rind!“ (= helisegu rind!), „Nüüd kõla vägevasti keel!“.

Hilisemad allikad, kaasa arvatud Aaviku 1936. aasta grammatika, seda seika enam ei maini.

Omaette küsimus on ütete laiendavate hüüdsõnade komastamine. 1968 ilmunud Valgma-Remmel grammatika, kust on pärit ka eespool toodud *ratsu*-näide, on käsitletud hüüdsõna laienditena, mis eraldatakse muust lausest koos üttega. See ei välista õigupoolest siiski ka ütete ja laiendi vahele koma panekut, sest hüüdsõna komastamise on Valgma-Remmel omakorda seadnud sõltuvusse pausist: kui on paus, pannakse koma, kui aga pausi ei ole, jääb hüüdsõna eraldamata, nagu lauses „Miina ae!“. Ka Aavik on pidanud hüüdsõnade puhul oluliseks „häälepeatust“: kui sõnad *ah* või *oh* „kõlalisel liituvad hüüatussõna külge“, ei ole koma vaja, nt „Oh elu!“.

Uuemad süntaksikäsitlused, nagu 1993. ja 2017. aasta grammatika, üteti laiendavate hüüdsõnade teemat eraldi ei käsitle ning seetõttu pole imestada, et ka näiteks keelenõuandest küsitakse aeg-ajalt, kas kirjutada komaga „Oh, Mari!“, „Oo, kallis!“ või komata „Oh Mari!“, „Oo kallis!“. Peale hüüdsõnade põhjustavad küsimusi ka üteti laiendavad sidesõnad, nagu *kuid* ja *aga*, nt kas „Aga, ema, miks ..?“ või „Aga ema, miks ..?“.

Spontaanne keelekasutus näitab võrdlemisi kirevat pilti. Hüüdsõnade puhul kohtab nii komaga kui ka komata kasutust olenemata sellest, kas üte ise on ühe- või mitmesõnaline.

Oh, Janne, ära nüüd sina ka pihta hakka! Oh, taevane isa, anna mõistust ikka rohkem meie riigikogule. Tunne mulle kaasa ja vabanda mind, oo vooruslik lugeja! Ai, ai, Mart, mõtle ise oma kambaga midagi löövad ja uudset välja! Ai mõrd, sa veel kahetsed[,] et seda oma sõbrannale rääkisid! Ah jaa, ae päkapikk, kus sa koperdad, et sa minu sussi üles ei leia? Ae, ajakirjanik, ma kuidagi ei usu, et hr. Põlluaas nii ütles. Ülikoolid, ae!? Töötukassa ja valitsus ae!

Pisut teine on lugu üteti laiendavate sidesõnadega, nagu *kuid* või *aga*. Neid tavatsetakse kirjutada valdavalt ilma komata. Nt

Aga ema, kas Janar võib ööseks tulla, kui ta koju ei viitsi minna? Aga ema, isa, praegu on ju rändeajastu! Aga Peeter, tead[,] palju siuke jurakas kaalub? Aga Jüri, kui suureks sa seda üritust tahaksid ajada? Aga Mari, kas sa kujutaksid asja kuidagi teisiti ette?

Teadmine, et üte tuleb alati muust lausest komaga eraldada, võib kallutada kirjutajaid panema koma ka ütte ja seda laiendava hüüd- või sidesõna vahele. Teisalt tajutakse, et hüüd- ja eriti sidesõna sulavad üttega kokku, häälduvad ühe tervikuna, ning on sel moel sarnased fraaslausetega, kus rõhutamata hüüdsõna jääb reeglipäraselt komata, nt „Oh häda!“, „Oh sind küll!“, „Oh teid lapsukesi!“. Kuna rõhutamine ja paus on nähtused, mis kipuvad isikuti suuresti erinema, võiks üteti laiendava hüüd- ja sidesõna komastamine jääda iga kirjutaja enda otsustada. Kes tajub pausi, eriti pikema ütte puhul, võib panna koma, kes pausi ei taju, ei pruugi ka koma panna. Nt

Oh Mari, kust sa tuled? ~ Oh, Mari, kust sa tuled?

Oh isand, andesta! ~ Oh, isand, andesta!

.. oh Lehtse kool, sa me mängude, tööde ja nooruse maa. ~ .. oh, Lehtse kool, sa me mängude, tööde ja nooruse maa.

Oi Musike, kui suureks sa oled kasvanud! ~ Oi, Musike, kui suureks sa oled kasvanud!

Oo kallis, küll sa oled nutikas! ~ Oo, kallis, küll sa oled nutikas!

Ma palun sind, oo kuningas, halasta minu peale! ~ Ma palun sind, oo, kuningas, halasta minu peale!

Oo naerja ilma naeruta! ~ Oo, naerja ilma naeruta!

Kuid Mart, nii ei tehta! ~ Kuid, Mart, nii ei tehta!

Aga ema, miks mina ei tohi minna? ~ Aga, ema, miks mina ei tohi minna?

Ja uurija Pilv, kas teile tundus see info õige? ~ Ja, uurija Pilv, kas teile tundus see info õige?

Mõnes eriti ütterohkes lauses võib ütet laiendavate sõnade komastamine lause liigselt ära hakkida, sel juhul võiks eelistada ütte ja hüüdsõna vahelt koma ärajätmist, nt

Oh, Siber, sa, oh, Siber, sa, sa kuulus viljarikas maa, oh, Siber, sa, oh, Siber, sa, sa kuulus viljakandja maa. – Oh Siber, sa, oh Siber, sa, sa kuulus viljarikas maa, oh Siber, sa, oh Siber, sa, sa kuulus viljakandja maa.

Muide, komaga jääb nimest eraldamata ka eeslisand, nagu *hea kolleeg* või *kallid sõbrad* lausetes „Hea kolleeg Tiina!“ ja „Kallid sõbrad Mari ja Jüri“. Kui paigutame sellise pöördumise üttena suuremasse lausesse, nt „Tere, hea kolleeg Tiina!“, „Kas te kuulete meid, kallid sõbrad Mari ja Jüri?“, on taas vaja ka üttekoma.

Tead(,) mis

Otsapidi seostub üttega ka üks teine aeg-ajalt esitatav komaküsimus: kas kirjutada komaga „tead, mis“ või komata „tead mis“? Seesugused pöördumised paiknevad harilikult lause alguses, nad on mõeldud tähelepanu püüdmiseks, kontakti loomiseks, ja nendega koos võib esineda ka üte. Oma olemuselt on need pöördumised kiilud, täpsemini suhtluskiilud, nagu ka *kuule, vaata, mäletad, mõtle, vabandust, nii et, oota* jt. Osa seesuguseid kiile

on käskiva või kindla kõneviisi teise isiku verbivormid ja kuigi verbiline tähendus on taandunud, on neis säilinud ainsuse ja mitmuse eristus (*kuule* ja *kuulge*, *tead* ja *teate*).

Spontaanselt keeletarvitusest on näha, et kiiludena eraldatakse need pöördumised alati muust lausest, kuid kiilu sisse, sõnade *tead*, *teate* ja *mis* vahele, tavaliselt koma ei panda.

Tead mis, mul oli sama jama. Aga tead mis, pane end tema olukorda.
Tead mis, Mart. Aga tead mis, VK, ära tee endast haledat kuju. Teate mis, sellel teemal ei ole mõtet kakelda. Ja teate mis, sõbrapäev on ju tulekul. Teate mis, noor daam, jätke EKRE rahule! Teate mis, kallid emad, las siis muna õpetab kana. Teate mis, õiged inimesed, vaadake korraks peeglisse! Teate mis, kallid kodanikud, rahunegem maha!

Koma panemise poole võib kallutada analoogia kõrvallausega. Pöördumist *teate mis* või *tead mis* on võimalik käsitada elliptilise lausena *tead/teate, mis (lugu) on vms* ja sellisel juhul oleks ka koma panekul põhjendus. Seega võiks siingi olla kirjutaja otsus, kas võtta kiilu väljendina ja jätta komaga lõhkumata – nagu ongi tavaks – või lähtuda kõrvallause analoogiast.

Tead mis, mulle ei meeldi sellised küsimused. ~ Tead, mis, mulle ei meeldi sellised küsimused.

Teate mis, ootame ja laseme asjadel selgineda. ~ Teate, mis, ootame ja laseme asjadel selgineda.

Teate mis, otsime ta õige üles. ~ Teate, mis, otsime ta õige üles.

Küll tuleb koma panna siis, kui *mis*-sõna alustab kõrvallauset, nt *Teate, mis ma sellest õppisin? Teate, mis tunne on, kui püüad inimestele head teha ja sind p... saadetakse?*

Näitelauseste allikad

Eesti keele instituudi keelenõuandmebaas.

Eesti keele ühendkorpused 2021 = Estonian National Corpus 2021, Estonian NC 2021. <https://www.sketchengine.eu/estonian-national-corpus/>.

Viidatud kirjandus

- Aavik, Johannes 1923. Kirjavahemärkide õpetus ühes lühikese lauseõpetusega, harjutusülesannetega ja nende võtmega. Koolidele ja iseõppimiseks. Tartu: kirjastus Istandik.
- Aavik, Johannes 1936. Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu: Noor-Eesti kirjastus.
- Eesti keele süntaks 2017. Eesti keele varamu III. Toimetanud Mati Erelt ja Helle Metslang. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri. Peatoimetaja Mati Erelt, toimetajad Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Erelt, Mati 2019. Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Neljas, täiendatud trükk. Tallinn: Emakeele Selts.
- Valgma, Johannes, Nikolai Remmel 1968. Eesti keele grammatika. Käsiraamat. Tallinn: Valgus.

OK